

Волянська Олена Володимирівна, кандидат соціологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціології та політології Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна
e-mail: volyanskaya@ua.fm
ORCID ID: 0000-0002-5907-7710

АНТИКОРУПЦІЙНІ МАРКЕРИ В ПОЛІТИЧНІЙ СВІДОМОСТІ УКРАЇНЦІВ: СОЦІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

Оцінки сприйняття та ставлення до корупції як елемент масової свідомості є основою більшості моніторинрів корупції як у світі, так і в Україні. Саме вони найчастіше є предметом наукового дискурсу. Проте невирішеними є питання, що пов'язані не стільки з вимірюванням, скільки з чинниками, що обумовлюють особливості сприйняття корупції. У статті проаналізовано чинники, що зумовлюють особливості сприйняття корупції в Україні і, таким чином, пояснюють феномен низького антикорупційного потенціалу.

Ключові слова: громадянське суспільство, антикорупційні показники, корупція, ЗМІ, політична свідомість, сприйняття корупції, розуміння корупції, моніторинг корупції.

Постановка проблеми. Численні дослідження, що проводилися в Україні протягом останніх двадцяти років, не дають підстав для висновку про існування реального неприйняття корупції як домінанти масової свідомості. Натомість фіксується досить неоднозначний феномен «функціонального ставлення» до корупції та феномен «подвійних стандартів» (тобто корупція засуджується як суспільна проблема, однак допускається як спосіб вирішення певних особистих ситуацій). Така неоднозначність характерна для населення України загалом, і перш за все – для найбільш соціально активних його прошарків. В умовах зростання глобальних тенденцій до популізму та патерналізму в Україні, а також виправдування майже половиною населення корупційних практик, коли вони є вигідними, критичним є питання комунікації з населенням щодо проведення антикорупційної реформи і формування «нульової толерантності» до корупції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема корупції досить широко досліджувалася в працях таких відомих західних вчених, як Г. Бродмен, Т. Гонг, Г. Давооді, М. Дамгаард, Д. Кауфман, Л. Кембелл, І. Керусаускайте, Н. Лорд, П. Мауро, В. Мілер, С. О'Махоні, С. Роуз-Екерман, І. Скотт,

В. Танці, Е. Тебальді, Х. Харріс, Дж. Хелман, М. Хортон та ін. [1–10]. Серед російських та українських дослідників проблематики корупції варто згадати Л. Багрій-Шахматова, О. Барановського, А. Бову, М. Буроменського, Я. Кузьміна, М. Мельника, М. Михальченко, Т. Кошечкіну, О. Сердюка тощо [11–24]. Питання ефективного запобігання та протидії корупції, реалізації антикорупційної політики, співпраці громадянського суспільства та влади у протидії корупції досліджували такі вітчизняні дослідники, як Ю. Кальниш, С. Кравченко, Е. Макаренко, В. Мартиненко, А. Михненко, О. Соснін, Є. Невмержицький та багато інших [25–31]. Теорія політичної модернізації громадянської культури та стабільності демократії Г. Алмонда і С. Верби дає розуміння індивідуальних культурних і психологічних факторів, що сприяють або перешкоджають корупційному поведінню на нижньому рівні. Громадянська культура є особливим різновидом культури, що репрезентує сукупність духовних, моральних якостей, ціннісних орієнтацій та світоглядно-психологічних характеристик особистості та відображає сферу громадянського суспільства [32, с. 552]. Складовим громадянської культури є громадянська свідомість, компетентність, активність, зрілість, досвід громадської діяльності [33, с. 107–109]. Оцінки сприйняття та ставлення до корупції як елемент масової свідомості є основою більшості моніторингових корупції як у світі, так і в Україні. Саме вони найчастіше є предметом наукового дискурсу. Проте невирішеними є питання, що пов'язані не стільки з вимірюванням, скільки з чинниками, що обумовлюють особливості сприйняття корупції.

Метою статті є аналіз чинників, що зумовлюють особливості сприйняття корупції в Україні і, таким чином, пояснюють феномен низького антикорупційного потенціалу.

Виклад основного матеріалу. На думку багатьох дослідників, жодна з країн світу не має повного імунітету від корупції – вони відрізняються лише її обсягами, характером її виявів та масштабом впливу на соціально – економічну та політичну ситуації. В тих країнах, де корупція поширена значною мірою, вона із соціальної аномалії перетворюється на правило і є звичним засобом вирішення проблем, стає нормою функціонування влади і способом життя значної частини членів суспільства. У країнах, де вона зустрічається порівняно нечасто, корупція у громадській свідомості асоціюється з великим злом для держави та її громадян і не справляє суттєвого впливу на суспільне життя.

Серед маркерів, що дозволяють оцінити антикорупційний потенціал українців, за оцінками різних соціологічних досліджень, ми визначили такі.

По-перше, оцінки поширеності корупції та гостроти цієї проблеми. Від сприйняття поширеності залежить те, наскільки людина сприймає звичаєвість цієї поведінки. Водночас антикорупційний потенціал вимірюється саме тим,

яке місце в рейтингу першочергових проблем займає корупція, тобто наскільки гострим є це питання в громадській свідомості. Так, за даними дослідження 2010 р., переважна більшість населення України сприймають корупцію в країні як всеохоплююче явище. Наприклад, за даними загальнонаціонального опитування 2010 р. в межах проекту «Боротьба з корупцією в Україні»¹, на думку 57% населення, «корупція пронизує все суспільство». За даними моніторингового дослідження КМІС «Стан корупції в Україні», проведеного у липні–серпні 2018 р., 75,7% вважають проблему дуже серйозною, ще 18,0% – швидше серйозною (разом 93,7%). З 2010 по 2018 рр. в переліку першочергових проблем корупція змінила своє місце з сьомого на третє. За даними дослідження КМІС 2018 р.², проблема корупції входить до трійки проблем-лідерів після проблеми високої вартості життя і низьких зарплат, а також військових дій у Донецькій і Луганській областях.

По-друге, функціональне ставлення до корупції. Не дивлячись на те, що українці усвідомлюють масштаб і гостроту проблеми, функціональне ставлення до корупції є важливим елементом масової свідомості в Україні. За даними опитування 2010 р., значна частина опитаних досить прагматично ставиться до корупційних платежів у взаємодії з держустановами: 49% підприємців і 27% населення не виключають, що «хабарі спрощують процедурну тяганину»; 15% підприємців і 13% громадян відповіли, що «хабар забезпечує стовідсотковий позитивний результат» (рис. 1).

За даними 2015 р., 49,8% дорослого населення допускає власне залучення до корупційних дій у разі, коли це може допомогти розв'язати проблему. Корупцію частіше виправдовують ті, хто найчастіше з нею стикається: 55,8% з-поміж тих, хто давав хабарі впродовж останнього року, допускають використання корупції, тоді як серед тих, хто не мав такого досвіду за останній рік, таких 45,3%. Більше толерують корупційні відносини міські жителі (51,3% проти 46,9% в селі), можливо через більше можливостей для їх застосування. Серед громадян, схильних виправдовувати корупцію, більше переконаних у тому, що більшість населення в Україні скористається корупційними зв'язками, якщо матиме таку можливість. Вони частіше вірять у те, що належних послуг в Україні не можна отримати без неформальних доплат,

¹ Загальнонаціональне опитування населення України (об'єм вибіркової сукупності $n = 2027$ респондентів), здійснене в період з 1 червня по 1 липня 2010 р., в межах міжнародного проекту «Боротьба з корупцією в Україні» за участю автора статті.

² Дослідження було проведене Київським міжнародним інститутом соціології (КМІС) протягом травня–вересня 2018 р. в рамках проекту «Долучайся», що реалізується Раєм в Україні за підтримки Агентства США з міжнародного розвитку (USAID). Польовий етап тривав з 3 липня до 11 серпня. У дослідженні 2018 р. всього було опитано 10 169 респондентів, які проживають у 476 населених пунктах по всій Україні за винятком окупованих територій. Статистична похибка для всієї вибірки не перевищує 1,5% (з імовірністю 0,95 і за дизайн-ефекту 1,5).

а свою терпимість до корупції схильні пояснювати прагненням до «рівноправності» чиновників і пересічних громадян: якщо першим можна порушувати закон, то й від інших не варто вимагати його дотримання [34].

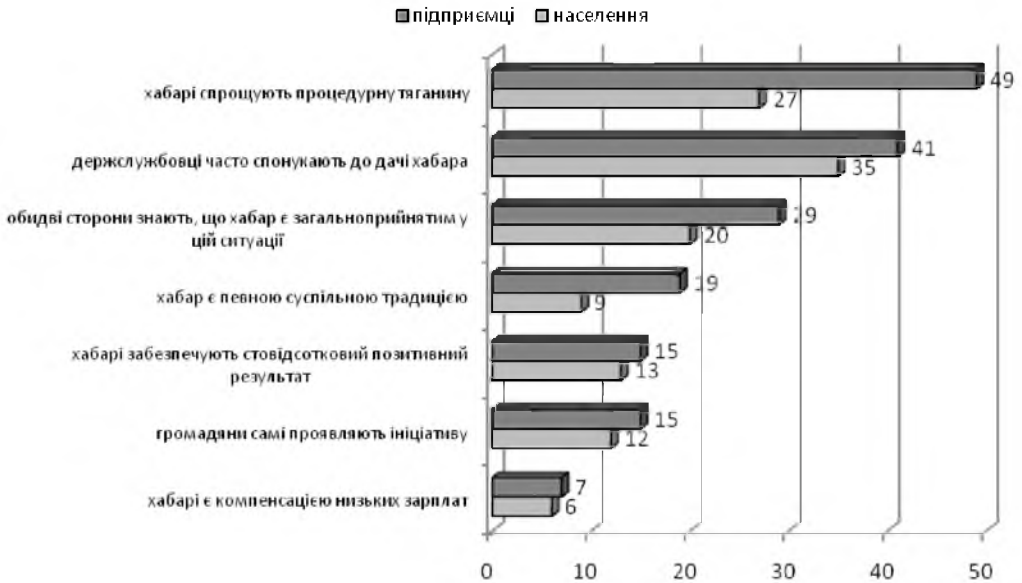

Рис. 1. Як Ви вважаєте, чому в нашій країні люди дають хабар чиновнику? (у % до кількості тих, хто відповів)

По-третє, корупція розглядається як звичаєва поведінка. Біля третини респондентів, відповідаючи на питання «Чому люди дають хабарі чиновникам?» зазначили, що це звичаєва практика: «обидві сторони знають, що хабар є загальноприйнятим у подібних ситуаціях» (20%), «хабар є певною суспільною традицією» (9%). Серед підприємців частка подібних відповідей була більшою на 10% (рис. 1).

По-четверте, загальноновизнаним у сучасних дослідженнях корупції є поділ корупції на «велику корупцію» та «побутову корупцію». Так, найгострішою серед корупційних проблем респонденти в дослідженні КМІС 2018 р. назвали політичну корупцію на найвищому рівні (73,2% респондентів вважають її дуже серйозною проблемою), а побутову корупцію такою визнають лише 53% опитаних, корупцію в бізнес-середовищі менше половини – 49% (рис. 2).

Не дивлячись на те, що, на думку переважної більшості населення, корупція пронизує все суспільство, безсумнівно, виявляються сфери, які сприймаються як більш корумповані й навпаки. При цьому сприйняття поширеності корупції в тій чи іншій сфері не завжди можна пояснити наявністю контактів

з нею респондентів. У масовій свідомості аналогічний поділ є стійким стереотипом, що стає найбільш поширеним способом мотивації виправдання корупції.

Рис. 2. Серйозність корупційних проблем

По-п'яте, оцінки сприйняття поширеності корупції в масовій свідомості корелюють із загальними оцінками політичної ситуації в Україні. Показовими в цьому відношенні є результати моніторингових досліджень Центру Разумкова (2007–2010), які були сфокусовані на загальних тенденціях суспільних оцінок поточної ситуації в країні. Ключовим питанням у цих опитуваннях було питання про «правильність загального курсу розвитку України». Зростання питомої ваги тих, хто вважає, що курс розвитку країни є правильним, супроводжувалося певним зниженням рівня стурбованості поширеністю корупції. Відповідно, на цій підставі можна висловлювати припущення про потенційну залежність феномену стурбованості корупцією від ідеологічних стереотипів, які поширюються суб'єктами політичного життя. Наприклад, у дослідженні червня 2010 р. було зафіксовано найбільш високий відсоток респондентів, що визнають курс розвитку країни правильним (43%), з одночасним досить суттєвим зниженням питомої ваги осіб, що відносять корупцію до найважливіших суспільних проблем. Такі оцінки вписуються в загальний ідейно-політичний контекст сучасної ситуації як вияв ідеологічного міфу «стабільності та порядку», що активно використовується в політичній риторичі. Хоча при цьому немає відчутних доказів того, що реальний рівень корупції зменшився.

Факторами, що впливають на формування характерного сприйняття є такі тенденції, що ретранслюються, зокрема, ЗМІ.

По-перше, в масовій свідомості існує тенденція персоніфікації корупції, яка виявляється в асоціюванні корупції у певній сфері з певною відомою персоною, що опинилася в центрі корупційного скандалу (наприклад, Свинарчук, Зварич, Пшонка, Лазаренко), або з узагальненим образом (наприклад, «депутати», «політики», «судді», «влада» тощо). Але найчастіше такий сте-

реотип створюється внаслідок досвіду низької якості публічних послуг або неефективності дій чиновників.

По-друге, корупція на побутовому рівні часто сприймається як компенсація низьких зарплат чиновників, які разом з громадянами є заручниками складної бюрократичної тяганини.

По-третє, поширеним є стереотипне маркування окремих сфер як корумпованих унаслідок інформаційного фону. Серед таких інституцій виділяються заклади освіти, медичні установи, суди, правоохоронні органи, органи самоврядування різних рівнів.

По-четверте, оцінка ситуації залежить від суми хабара та характеру питання, яке вирішується в результаті корупційної угоди. Іншими словами, ситуація чи поведінка держслужбовця отримує маркер корупційної, якщо співвідношення «ціна – якість» не задовольняє одержувача послуги. В іншому випадку корупційне благо може взагалі не ідентифікуватися як хабар, а називатися «подякою».

По-п'яте, характерним для сприйняття корупції в окремих сферах, зокрема, освіти та охорони здоров'я є проблема її розумінням населенням. Так, за даними дослідження «Боротьба з корупцією в Україні», близько 60% опитаних розуміють під корупцією дії, передбачені в чинному законодавстві, тоді як 20% бачать корупцію там, де згідно із законом, вона відсутня.

Висновки. Сумуючи все зазначене вище, можна дійти висновку, що дані досліджень вказують на наявність подвійних стандартів у сприйнятті корупції населенням. У масовій свідомості існує суперечливе поєднання сприйняття корупції як соціально-небезпечного, злочинного явища, і разом з цим – як невід'ємної частини життя, звички. На жаль, суспільству бракує інформації про перебіг усіх реформ, не тільки антикорупційної, і часто це питання є не дуже цікавим для громадян. Зробити прорив у цих сферах дозволять загальнонаціональні інформаційно-мобілізаційні кампанії, виконані спільними зусиллями влади і громадськості. Поки що треба констатувати, що свою частину роботи інститути держави, відповідальні за формування антикорупційного світогляду населення, загалом, майже, провалили. Серед десяти заходів завдання «Зміна суспільних уявлень про корупцію» Державної програми щодо реалізації Антикорупційної стратегії на 2015–2017 рр., які поклалися насамперед на НАЗК, не можна назвати жодного повністю виконаного, так само як і серед минулих рекомендацій Альтернативного звіту [35].

У світовій практиці існує три стратегії протидії корупції: *стратегія усвідомлення, стратегія попередження і стратегія верховенства закону*. В Україні існує надто багато табуованих тем та осіб. Так, проблема корупції «набуває конкретного обличчя» лише тоді, коли певна політична особа йде

з влади і стає до неї в опозицію. ЗМІ перебувають на утриманні фінансово-економічних груп, а тому їх основною функцією вже є, власне, не об'єктивне інформування суспільства, а участь у клановій боротьбі. За таких обставин роль «псів демократії» поступово перехоплюють соціальні медіа (соціальні мережі, блоги та інші соціальні сервіси) [30].

Дослідження міжнародного досвіду дозволяє інтегрувати найбільш ефективні тактичні прийоми в практику протидії корупції в Україні. Така стратегія має будуватися на реальній практичній взаємодії державних і громадських структур, оскільки ключовим партнером у боротьбі з корупцією завжди є громадянське суспільство. Проте слід визначити, що громадянське суспільство також деформоване корупцією [36, с. 395–399]. Мета інформаційної політики в демократичній системі – дозволити найширшому діапазону уявлень і поглядів бути обнародуваними і забезпечувати умови, за яких усі можуть мати рівний шанс володіння суспільною увагою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Campbell L., Lord N. *Corruption in commercial enterprise: law, theory, and practice*. Abingdon, Oxon; New York, NY: Routledge, 2018. xi, 293 p.
2. *Corruption and anticorruption in modern China* / ed. by Qiang Fang, Xiaobing Li. Lanham, Maryland: Lexington Books, 2019. xxxi, 366 p.
3. *Corruption scandals and their global impacts* / ed. by O. E. Hawthorne, S. Magu. London; New York, NY: Routledge, Taylor & Francis Group, 2018. x, 263 p.
4. Damgaard M. B. *Media leaks and corruption in Brazil: the infostorm of impeachment and the Lava-Jato scandal*. New York, NY: Routledge, 2019. viii, 213 p.
5. *Fighting corruption: how the Communist Party of China works* / [ed. by Xie Chuntao]; [translated by Wang Jun]. Singapore: Cengage Learning Asia Pte Ltd, 2019. vii, 141 p.
6. Harris H. *The global anti-corruption regime: the case of Papua New Guinea*. Abingdon, Oxon ; New York, NY : Routledge, 2019. xi, 252 p.
7. Kerusauskaitė I. *Anti-corruption in international development*. Abingdon, Oxon; New York, NY: Routledge, 2018. 223 p.
8. Moiseienko A. *Corruption and targeted sanctions: law and policy of anti-corruption entry bans*. Leiden; Boston: Brill Nijhoff, 2019. xiii, 323 p.
9. O'Mahony S. *Can medicine be cured?: the corruption of a profession*. London: Head of Zeus, 2019. viii, 326 p.
10. Scott I., Gong T. *Corruption prevention and governance in Hong Kong*. London; New York, NY: Routledge, 2019. xiii, 229 p.
11. Базалук О. О. *Корупція в Україні: ментальність правителів і доля народу. Геофілософія України*. Київ: МФКО, 2016. 253 с.
12. Буроменський М. В., Сердюк О. В., Осика І. М. *Корупційні ризики в кримінальному процесі та судовій системі*. Київ: Ін-т прикладн. гуманіт. дослідж., МАКонсалтинг, 2009. 220 с.

13. Валле В. Корупція: роздуми після Майдану. Київ: Дух і Літера, 2015. 279 с.
14. Волянська О. В. Особливості сприйняття корупції в Україні: соціологічний аналіз. *Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства*: зб. наук. пр. Харків: Видавничий центр Харківського національного ун-ту ім. В. Н. Каразіна, 2012. С. 348–351.
15. Гевелинг Л. В. Клептократія: Соціально-політичне вимірювання корупції та негативної економіки. Борьба африканского государства с деструктивными формами организации власти / Моск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова. Ин-т стран Азии и Африки, Рос. акад. наук. Ин-т Африки. Москва: Гуманитарий, 2001. 590 с.
16. Корупція і тіньова економіка: політекономічний аспект: монографія / кер. авт. кол. і наук. ред. М. В. Фомін; Донец. нац. ун-т економіки і торгівлі ім. Михайла Туган-Барановського. Донецьк: ДонНУЕТ, 2012. 332 с.
17. Корупція як цивілізаційний феномен: причини та шляхи подолання: монографія / [Бисага Ю. М. та ін.]; Держ. ВНЗ Ужгород. нац. ун-т. Ужгород: Гельветика, 2016. 199 с.
18. Корупція: теоретико-методологічні засади дослідження: монографія / [авт. кол.: І. О. Ревак та ін.]; Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів: ЛьвДУВС, 2011. 219 с.
19. Кушнар'єв І. В. Політична корупція: порівняльно-політологічна концептуалізація: монографія / НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ: Юридична думка, 2018. 406 с.
20. Марченко С. І. Корупція і громадянські права в Україні / Коаліція громадських організацій Миколаївщини «Партнерство за прозоре суспільство». Миколаїв: Поліграфцентр, 2002. 88 с.
21. Мельник М. І. Корупція: сутність, поняття, заходи протидії. Київ: Атіка, 2001. 304 с.
22. Мельник М. І. Корупція – корозія влади (соціальна сутність, тенденції та наслідки, заходи протидії). Київ: Юридична думка, 2004. 400 с.
23. Михальченко М., Михальченко О., Невмержицький Є. Корупція в Україні: політико-філософський аналіз: монографія. Київ: ІПіЕНД імені І. Ф. Курача НАН України, 2010. 615 с.
24. Турчинов К. О. Політична корупція: правовий аналітичний погляд / Ін-т законодавства Верховної Ради України. Київ: Ін-т законодавства Верховної Ради України, 2017. 77 с.
25. Басанцов І. В., Зубарева О. О. Корупція в Україні: сучасні реалії та ефективні засоби протидії: монографія / Сум. держ. ун-т. Суми: Сум. держ. ун-т, 2016. 179 с.
26. Волянська О. В. Антикорупційний потенціал громадянського суспільства в Україні та чинники, що його зумовлюють. *Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства*: зб. наук. пр. Харків: Видавничий центр Харківського національного ун-ту ім. В. Н. Каразіна, 2014. С. 212–221.
27. Корупція в Україні: причини поширення та механізми протидії. Зелена книга державної політики: наукове видання / С. В. Дрьомов, Ю. Г. Кальниш, Д. Б. Клименко, Г. О. Усатий, Л. М. Усаченко. Київ: ДП «НВЦ «Пріоритети»», 2010. 88 с.

28. Мандибура В. О. Корупція: інституційна сутність та механізми подолання: монографія. Київ: Парламент. вид-во, 2017. 487 с.
29. Невмержицький Є. В. Корупція в Україні: причини, наслідки, механізми протидії: монографія. Київ: КНТ, 2008. 368 с.
30. Усаченко Л., Сибирякова М. Роль засобів масової інформації у формуванні громадянської антикорупційної культури українського суспільства. *Демократичне врядування: Науковий вісник*. 2010. Вип. 5. URL: http://vivacademy.com/vidavnistvo_1/visnik5/fail/+Usachenko.pdf (дата звернення: 27.03.2019).
31. Усаченко Л., Сибирякова М. Формування антикорупційної громадянської свідомості в українському суспільстві: чинник мережевого суспільства. *Ефективність державного управління: зб. наук. пр. / за заг. ред. В. С. Загорського, А. В. Ліпенцева*. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2010. Вип. 24. С. 23–33.
32. Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: [Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І. О. Поліщук та ін.]; за ред. М. П. Требіна. Харків: Право, 2015. 816 с.
33. Правова і політична культура українського соціуму за умов модернізації політико-правового життя : монографія / [О. О. Безрук, Л. М. Герасіна, І. В. Головка та ін.]; за ред. М. П. Требіна. Харків: Право, 2016. 560 с.
34. Стан корупції в Україні. Порівняльний аналіз загальнонаціональних досліджень: 2007, 2009, 2011 та 2015. Київський міжнародний інститут соціології. URL: http://kiis.com.ua/materials/pr/20161602_corruption/Corruption%20in%20Ukraine%202015%20UKR.pdf (дата звернення: 27.03.2019).
35. Альтернативний звіт з оцінки ефективності державної антикорупційної політики / Р. Г. Рябошапка, О. С. Хмара, А. В. Кухарук, М. І. Хавронюк, О. В. Калітенко; за заг. ред. А. В. Волошиної. Київ, 2015. 268 с. URL: https://nazk.gov.ua/sites/default/files/docs/nazk_files/doslidzhennya/44.pdf (дата звернення: 27.03.2019).
36. Громадянське суспільство: політичні та соціально-правові проблеми розвитку: монографія / Г. Ю. Васильєв, В. Д. Воднік, О. В. Волянська та ін.; за ред. М. П. Требіна; Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». Харків: Право, 2013. 536 с.

REFERENCES

1. Campbell, L., Lord, N. (2018). *Corruption in commercial enterprise: law, theory, and practice*. Abingdon, Oxon; New York, NY: Routledge.
2. Fang, Q. & Li, X. (Eds.) (2019). *Corruption and anticorruption in modern China*. Lanham, Maryland: Lexington Books.
3. Hawthorne, O. E. & Magu, S. (Eds.) (2018). *Corruption scandals and their global impacts*. London; New York, NY: Routledge, Taylor & Francis Group.
4. Damgaard, M. B. (2019). *Media leaks and corruption in Brazil: the infostorm of impeachment and the Lava-Jato scandal*. New York, NY: Routledge.
5. Chuntao, X. (Ed.) (2019). *Fighting corruption: how the Communist Party of China works* / [translated by Wang Jun]. Singapore: Cengage Learning Asia Pte Ltd.

6. Harris, H. (2019). *The global anti-corruption regime: the case of Papua New Guinea*. Abingdon, Oxon ; New York, NY : Routledge.
7. Kerusauskaite, I. (2018). *Anti-corruption in international development*. Abingdon, Oxon; New York, NY: Routledge.
8. Moiseienko, A. (2019). *Corruption and targeted sanctions: law and policy of anti-corruption entry bans*. Leiden; Boston: Brill Nijhoff.
9. O'Mahony, S. (2019). *Can medicine be cured?: the corruption of a profession*. London: Head of Zeus.
10. Scott, I. & Gong, T. (2019). *Corruption prevention and governance in Hong Kong*. London; New York, NY: Routledge.
11. Bazaluk, O. O. (2016). *Koruptsiia v Ukraini: mentalnist pravyteliv i dolia narodu. Heofilosofia Ukrainy*. Kyiv: MFKO [in Ukrainian].
12. Buromenskyi, M. V., Serdiuk, O. V., Osyka, I. M. (2009). *Koruptsiini ryzyky v kryminalnomu protsesi ta sudovii systemi*. Kyiv: In-t prykladn. humanit. doslidzh., MAKonsal'tynh [in Ukrainian].
13. Vallie, V. (2015). *Koruptsiia: rozdumy pislia Maidanu*. Kyiv: Dukh i Litera [in Ukrainian].
14. Volianska, O. V. (2012). *Osoblyvosti spryiniattia koruptsii v Ukraini: sotsiolohichniy analiz. Metodolohiia, teoriia ta praktyka sotsiolohichnoho analizu suchasnoho suspilstva: Zbirnyk naukovykh prats – Methodology, theory and practice of sociological analysis of modern society: Collection of scientific works*, Pp. 348–351. Kharkiv: Vydavnychiy tsentr Kharkivskoho natsionalnoho un-tu im. V. N. Karazina [in Ukrainian].
15. Geveling, L. V. (2001). *Kleptokratija: Social'no-politicheskoe izmerenie korrupcii i negativnoy jekonomiki. Bor'ba afrikanskogo gosudarstva s destruktivnymi formami organizacii vlasti / Mosk. gos. un-t im. M. V. Lomonosova. In-t stran Azii i Afriki, Ros. akad. nauk. In-t Afriki. Moskva: Gumanitarij [in Russian]*.
16. Fomin, M. V. (ed.) (2012). *Koruptsiia i tinova ekonomika: politekonomichnyi aspekt: monohrafiia / Donets. nats. un-t ekonomiky i torhivli im. Mykhaila Tuhan-Baranovskoho. Donetsk: DonNUET [in Ukrainian]*.
17. *Koruptsiia yak tsyvilizatsiinyi fenomen: prychny ta shliakhy podolannia: monohrafiia (2016) / [Bysaha Yu. M. ta in.]; Derzh. VNZ Uzhhorod. nats. un-t. Uzhhorod: Helvetyka [in Ukrainian]*.
18. *Koruptsiia: teoretyko-metodolohichni zasady doslidzhennia: monohrafiia (2011) / [avt. kol.: I. O. Revak ta in.]; Lviv. derzh. un-t vnutr. sprav. Lviv: LvDUVS [in Ukrainian]*.
19. Kushnarov, I. V. (2018). *Politychna koruptsiia: porivnialno-politolohichna kontseptualizatsiia: monohrafiia / NAN Ukrainy, In-t derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho. Kyiv: Yurydychna dumka [in Ukrainian]*.
20. Marchenko, S. I. (2002). *Koruptsiia i hromadianski prava v Ukraini / Koalitsiia hromadskykh orhanizatsii Mykolaivshchyny «Partnerstvo za prozore suspilstvo»*. Mykolaiv: Polihraftsentr [in Ukrainian].
21. Melnyk, M. I. (2001). *Koruptsiia: sutnist, poniattia, zakhody protydyi*. Kyiv: Atika [in Ukrainian].

22. Melnyk, M. I. (2004). *Koruptsiia – koroziiia vlady (sotsialna sutnist, tendentsii ta naslidky, zakhody protydii)*. Kyiv: Yurydychna dumka [in Ukrainian].
23. Mykhalchenko, M., Mykhalchenko, O., Nevmerzhytskyi, Ye. (2010). *Koruptsiia v Ukraini: polityko-filosofskyi analiz: monohrafiia*. Kyiv: IPIEND imeni I. F. Kurasa NAN Ukrainy [in Ukrainian].
24. Turchynov, K. O. (2017). *Politychna koruptsiia: pravovyi analitychnyi pohliad / In-t zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy*. Kyiv: In-t zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy [in Ukrainian].
25. Basantsov, I. V., Zubareva, O. O. (2016). *Koruptsiia v Ukraini: suchasni realii ta efektyvni zasoby protydii: monohrafiia / Sum. derzh. un-t. Sumy: Sum. derzh. un-t [in Ukrainian]*.
26. Volianska, O. V. (2014). Antykoruptsiinyi potentsial hromadianskoho suspilstva v Ukraini ta chynnyky, shcho yoho zumovliuiut. *Metodolohiia, teoriia ta praktyka sotsiolohichnoho analizu suchasnoho suspilstva: Zbirnyk naukovykh prats – Methodology, theory and practice of sociological analysis of modern society: Collection of scientific works*, Pp. 212–221. Kharkiv: Vydavnychy tsestr Kharkivskoho natsionalnoho un-tu im. V. N. Karazina [in Ukrainian].
27. Dromov, S. V., Kalnysh, Yu. H., Klymenko, D. B., Usatyi, H. O., Usachenko, L. M. (2010). *Koruptsiia v Ukraini: prychny poshyrennia ta mekhanizmy protydii. Zelena knyha derzhavnoi polityky: naukove vydannia*. Kyiv: DP «NVTs «Priorityty»» [in Ukrainian].
28. Mandybura, V. O. (2017). *Koruptsiia: instytutsiina sutnist ta mekhanizmy podolannia: monohrafiia*. Kyiv: Parlament. vyd-vo [in Ukrainian].
29. Nevmerzhytskyi, Ye. V. (2008). *Koruptsiia v Ukraini: prychny, naslidky, mekhanizmy protydii: monohrafiia*. Kyiv: KNT [in Ukrainian].
30. Usachenko, L., Sybyriakova, M. (2010). Rol zasobiv masovoi informatsii u formuvanni hromadianskoi antykoruptsiinoi kultury ukrainskoho suspilstva. *Demokratychnie vriaduvannia: Naukovyi visnyk – Democratic Governance: Scientific Bulletin*, Issue 5. Retrieved from http://lvivacademy.com/vidavnistvo_1/visnyk5/fail/+Usachenko.pdf [in Ukrainian].
31. Usachenko, L., Sybyriakova, M. (2010). Formuvannia antykoruptsiinoi hromadianskoi svidomosti v ukrainskomu suspilstvi: chynnyk merezhevoho suspilstva. *Efektivnist derzhavnoho upravlinnia: zb. nauk. pr – Effective state-of-the-art management: Collection of scientific works / za zah. red. chl.-kor. NAN Ukrainy V. S. Zahorskoho, dots. A. V. Lipentseva*. Lviv: LRIDU NADU, Issue 24, 23–33 [in Ukrainian].
32. Trebin, M. P. (Ed.) (2015). *Politolohichnyi entsyklopedychnyi slovnyk / ukklad.: [L. M. Herasina, V. L. Pohribna, I. O. Polishchuk ta in.]*. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
33. Trebin, M. P. (Ed.) (2016). *Pravova i politychna kultura ukrainskoho sotsiumu za umov modernizatsii polityko-pravovoho zhyttia: monohrafiia / [O. O. Bezruk, L. M. Herasina, I. V. Holovko ta in.]*. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
34. Stan koruptsii v Ukraini. Porivnialnyi analiz zahalnonatsionalnykh doslidzhen: 2007, 2009, 2011 ta 2015. Kyivskyi mizhnarodnyi instytut sotsiolohii. Retrieved from http://kiis.com.ua/materials/pr/20161602_corruption/Corruption%20in%20Ukraine%202015%20UKR.pdf [in Ukrainian].

35. Voloshyna, A. V. (Ed.) (2015). *Alternatyvnyi zvit z otsinky efektyvnosti derzhavnoi antykoruptsiinoi polityky* / R. H. Riaboshapka, O. S. Khmara, A. V. Kukharuk, M. I. Khavroniuk, O. V. Kalitenko. Kyiv. Retrieved from https://nazk.gov.ua/sites/default/files/docs/nazk_files/doslidzhennya/44.pdf [in Ukrainian].
36. Trebin, M. P. (Ed.) (2013). *Hromadianske suspilstvo: politychni ta sotsialno-pravovi problemy rozvytku: monohrafiia* / H. Yu. Vasyliev, V. D. Vodnik, O. V. Volianska ta in.; Nats. un-t «Iuryd. akad. Ukrainy im. Yaroslava Mudroho». Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].

Волянская Елена Владимировна, кандидат социологических наук, доцент, доцент кафедры социологии и политологии Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого, г. Харьков, Украина

АНТИКОРРУПЦИОННЫЕ МАРКЕРЫ В ПОЛИТИЧЕСКОМ СОЗНАНИИ УКРАИНЦЕВ: СОЦИОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ

Оценки восприятия и отношения к коррупции являются основой большинства мониторингов антикоррупционного потенциала как в мире, так и в Украине. Именно они чаще всего становятся предметом научного дискурса. Вместе с тем нерешенным остается вопрос, связанный не столько с измерением, сколько с факторами, которые обуславливают особенности восприятия коррупции. В статье проанализированы факторы, обуславливающие особенности восприятия коррупции в Украине и объясняющие феномен низкого антикоррупционного потенциала.

Ключевые слова: гражданское общество, антикоррупционные показатели, коррупция, СМИ, политическое сознание, восприятие коррупции, понимание коррупции, мониторинг коррупции.

Volianska Olena Volodymirivna, PhD (Sociological Science), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Sociology and Political Science, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine

ANTICORRUPTION MARKERS IN POLITICAL CONSCIOUSNESS OF UKRAINIANS: SOCIOLOGICAL ANALYSIS

Problem setting. *Assessments of perception and attitude towards corruption are the basis of most of the monitoring of anticorruption potential in the world as well as in Ukraine. They are most often the subject of scientific discourse. However, unresolved issues are related not so much to the measurement as to the factors that determine the peculiarities of the perception of corruption.*

Analysis of actual research. *The problem of corruption was widely studied in the works of such prominent Western scholars as G. Broadman, G. Davos, D. Kaufman, P. Mauro, V. Miller, S. Rose-Exerman, V. Dances, E. Tebaldi, J. Helman, M. Horton et al. Among the Russian and Ukrainian researchers, corruption problems should be mentioned by L. Bagryi-Shakhmatov, O. Baranovsky, A. Bovu, Y. Kuzminov, M. Melnyk, T. Koshechkin and others like that. Issues of effective prevention and counteraction of corruption, implementation of anticorruption policy, cooperation between civil society and authorities in combating corruption were investigated by Ukrainian researchers such as V. Martynenko, A. Mikhnenko, E. Makarenko, S. Kravchenko, O. Sosnin, Yu. Kannish, E. Nevmerzhtsky and many others.*

The purpose of this article is the analysis the factors that determine the peculiarities of perceptions of corruption in Ukraine and thus explain the phenomenon of low anti-corruption potential.

Presenting the main material. *Corruption counteraction requires definite and consistent ideas about the essence and forms of corrupt behavior. In other words, in the course of development and implementation of a national anticorruption policy, it is important to consider existing standards or stereotypes in the understanding of corruption. People rely on such standards in their assessments of various dimensions of corruption, which, sometimes, differ from a legislative vision of the essence and forms of corruption entirely. In the countries where the process of implementation of the international anticorruption conventions containing fundamental or model descriptions of elements of corruption crimes has not been completed, the picture is even more complicated. For instance, prior to June 2009 (the first attempt to pass “the anticorruption package”), only an insignificant number of administrative offences was classified as corruption under the Ukrainian law. At the same time, various types of actions were regarded as corruption both by the public and by politicians.*

From a legal standpoint, there is presumed knowledge of the law. In other words, for the purposes of law enforcement, it is presumed that every citizen is aware of the types of actions that are considered corruption crimes or administrative corruption offences in a given society. However, social reality considerably deviates from the regulatory model of the anticorruption laws. Besides, the problem in this case is much more complex than a mere knowledge of respective legal provisions.

Conclusions. *In the public opinion, corruption may take various forms; and a model described in an anticorruption law is not always acceptable for people. Moreover, there are types of actions that look like corruption but are not corruption from a legal perspective; conversely, circumstances that may not look corrupt at first sight are corruption under the law. It is very important to determine how respondents understand corruption and how they distinguish its various forms in specific everyday situations. From a socio cultural perspective, perceived assessments of corruption depend on the public conceptions of corruption.*

The problem has received essentially no attention in the studies conducted in Ukraine. To an extent, an explanation could be that there were no legal experts in the research groups carrying these surveys out and that the conceptions of sociologists in respect of

corruption were, at best, incomplete or superficial, because they covered only most common forms of corrupt conduct, i.e. bribery and abuse of power. Legal subtleties associated with the definition of offenders, elements of crime, types of liability and correlation between moral and legal aspects etc. have been left without attention of the methodology designers.

In this case, these findings could be used as «background information» in the interpretation of findings received in respect of the public perceptions of corruption and the extent of involvement in corrupt relations.

Keywords: civil society, anticorruption indicators, corruption, mass media, political consciousness, perception of corruption, understanding of corruption, corruption monitoring.

